

El monestir de Vallbona: Més de 850 anys de llibertat femenina

1.- ELS ORÍGENS DE VALLBONA VENEN MARCATS PER LA LLIBERTAT.

Abans de 1156, grups d'homes i dones vivien la seva religiositat lliurement i austera, en la pobresa i la soledat, al bosc, sota el guiatge de Ramon de Vallbona, com es venia fent en d'altres punts d'Europa. Eren les *laures*, paraula d'origen grec que significa camí i passatge. Algunes d'elles per millor control eclesiàstic van ser afegides dins d'una orde religiosa, com el cas de Vallbona o Valldaura que van passar a l'orde del Cister, seguint els passos de Tart, el primer monestir cistercenc femení, a França.

Vallbona, abans de ser un cenobi, havia estat un eremitori. Va néixer a partir de la comunitat, no per fundació reial o nobiliària com els de Poblet i Santes Creus. Es va portar una monja del primer monestir cistercenc de la península, el de Tulebras a Navarra, per formar les noves monges i fer d'abadessa, era Òria. La següent abadessa deuria procedir de l'antiga comunitat i li deien la Boscana. El nou monestir va rebre el suport reial per part de la reina Sança de Castella, muller d'Alfons I i de famílies nobiliàries com la de Berenguera d'Anglesola, vídua de Guillem de Cervera, enterrat a Poblet, que possiblement se'n feu monja, passant a ser la primera dona noble que va ingressar al cenobi, on va tenir un lloc i paper destacat en l'ingrés de Vallbona a l'orde del Cister i el creixement patrimonial del monestir, com van fer d'altres dones nobles a Valldaura o a Las Huelgas.

Formar part del Cister no va representar un gran canvi per a la comunitat, a nivell d'estil de vida espiritual, tot i estar sota una regla, el canvi, sobretot va ser a nivell material i econòmic que es va complicar: s'havia de controlar el patrimoni, calia un dot per entrar a monja, es tenien persones dependents, pagesos per ajudar al camp i havien d'aconseguir rendes per a viure.

2- COM ÉS QUE VAN TENIR TAN D'ATRACTIU PER A LES DONES AQUESTES FORMES DE VIDA I ELS MONESTIRS?

Potser era una manera de viure que donava la possibilitat de ser més lliure, fora de les imposicions socials que les portaven al matrimoni. Potser el camí d'espiritualitat omplia de sentit la seva vida. La vida monàstica els hi podia donar l'accés a la cultura escrita i poder expressar les seves experiències, com ho van fer grans escriptores místiques com Hildegarda de Bingen i Matilde de Magdeburg, i a Vallbona, Blanca d'Anglesola que va escriure un Còdex on recollia la història i els costums de la comunitat. A la seva escultura jacent de la lauda sepulcral, que és una de les més belles del monestir, està representada amb el llibre a la mà, mentre que a l'altra hi porta el bàcul abacial.

A nivell de la noblesa catalana el monestir va ser una escola per a la formació de les seves filles, allí, internes, aprenien de llegir, d'escriure i gramàtica a l'escriptori, teixir, brodar, estudiar música i la cultura religiosa i la de les dones, fins que les cridaven a matrimoni o passaven a novícies. Les noies eren anomenades les "*escolanes*".

Les grans famílies de la noblesa van tenir molt d'interès en fer entrar alguna de les seves filles a la vida religiosa i sobretot d'abadessa, era una manera de registrar i gravar el seu llinatge a les pedres del monestir, tot passant a formar part de la memòria històrica del país. Sovint havien moltes parentes al monestir, germanes, nebodes, mare i filles al mateix temps.

3- UN CAS DE PREFERIR LA TRANQUIL·LITAT MONACAL ALS CONFLICTES HEREDITARIS DE LA NOBLESA,

Guillema II, comtessa de Pallars, casada en segones núpcies amb Roger de Comenge, l'any 1217, que enganyada pel marit, l'any 1229, ven el comtat, es retira, i professa la vida monàstica a Vallbona, sense renunciar al títol de comtessa de Pallars, així està inscrita en el monacologi del cenobi. L'any 1250 encara vivia al monestir.

4- LA REINA VIOLANT TRIA SEPULTURA

La reina Violant d'Hongria, o Ioles, com signava, voluntàriament tria el monestir de Vallbona per ser enterrada, segons consta en el seu testament escrit al monestir femení de Santa Maria de Salas, a Osca, el 1251, on va morir malalta de febres, tot vetllant l'Infant Ferran. Més tard va ser traslladada al monestir, l'any 1275, en una tomba plana, sense imatges, davant de la Regina tal com va voler. El seu testament ens mostra com pensava en les deixes pels fills i filles, en les persones que la van servir, als que els hi deix alguna cosa, i com era habitual en els pobres com intercessors per la seva ànima. Pel seu enterrament va crear cinc capellanies al monestir perquè celebrin misses solemnes per la seva ànima i la del rei. La comunitat va celebrar aquests aniversaris reials, juntament amb els de la princesa Sança, també enterrada al monestir, fins al segle XX, a partir del Concili Vaticà II. El poble coneixia els tocs de les campanes, dient: *"Ara toquen pel rei", "Ara toquen per les reines"*

Violant va ser la primera de les reines que es va enterrar en un monestir del Cister de la Catalunya Nova. Les seves filles Maria i Violant havien de ser enterrades amb la mare. L'infanta Maria, de gran bellesa, segons conta la Crònica havia de ser enterrada al monestir però va morir a Saragossa i, com que l'apreciaven molt, se la van voler quedar allí. Violant, reina de Castella, esposada amb el rei Alfonso X el Sabio, va testar que volia rebre sepultura amb la seva mare la reina, tot demanant càstig pels que no ho permetessin, va ser enterrada a Roncesvalles, on va morir. Vallbona hauria tingut quatre dones de la reialesa.

5- UN EXEMPLE DE VOCACIÓ RELIGIOSA AL SEGLE XV¹

Francina Pallarès era filla de Jaume Ombau, àlies Pallarès, cavaller i conseller reial de Barcelona. Estava casat amb Margarida i va tenir dos fills naturals Jaume i Francina. Va adquirir la Torre Pallaresa de Santa Coloma de Gramanet, motiu que li va donar el renom, va ser una personalitat influent i rica que va fer préstecs al rei Martí.

La noia va ser promesa en matrimoni i ja s'havia anunciat aquest però va decidir fer-se monja de Vallbona.

---

¹ VINYOLES, T M. VARELA, E. (1998) a *Analecta Sacra Tarraconensia* vol.71. Revista de ciències històrico eclesiàstiques. Balmeriana. Barcelona.

Un document conservat a AHPB certifica el fet. Reunits a casa de la beguina Agnès, davant de notari, Francina, acompanyada del pare i del promès Pere Ferrer, doctor en lleis, va demanar desfer el compromís matrimonial que havia tingut amb aquest.

"Déu m a mes en lo enteniment que jo m'ordon al seu servey. E per ço he proposat d'entrar en lo monestir de Vallbona e ferme monja professa d'aquell a fi que tota ma vida en lo dit monastir servesque a Déu (...)

La noia, que coneixia el promès, va necessitar el seu consentiment per desfer el compromís matrimonial i fer-se monja. Els fets ens demostren que l'entrada al monestir era un acte lliure i que donava un sentit a la seva vida. D'altra banda podem conèixer el moviment de les beguines en la relació espiritual amb la resta de les dones. Les beguines, en entorns urbans, van viure lliurement i amb independència de cap orde el seu compromís religiós, tot fent un vot privat ².

Seguint el fil de la Francina, estudiada per Teresa Vinyoles i Elisa Varela, la trobem inscrita en el monacologi del monestir³ com a Francina Pallarès (2 d'abril de 1432), durant l'abadiat de Blanca de Caldes, per fi va poder fer realitat la seva voluntat.

6- LA RELACIÓ FEMENINA.

El càrrec d'abadessa era per elecció. La comunitat escollia la nova abadessa. Segons J.J.Piquer havia tres tipus d'elecció: *"la reglamentació de les eleccions abacials prové del concili Laterà IV de 1215, que disposa que es faci: per inspiració (unanimitat), per compromís o per majoria de vots..."*

"L'elecció per aclamació o per inspirationem divinam, en la qual tot el Capítol coincideix a proclamar una mateixa persona i ja no es fa votació.

L'elecció per escrutini. secret, és la més corrent a Vallbona. S'exigeix la meitat més un dels vots del Capítol.

L'elecció per compromís, quan, després de diverses votacions, cap candidata no obté el

quorum, s'acostuma a nomenar unes compromissàries, a les quals es confia el dret d'escollir la futura abadessa. Les compromissàries han de pendre la decisió per unanimitat".

"Elecció per capitulacions. Es pot donar el cas que, abans de l'elecció, la comunitat faci subscriure a la candidata certes capitulacions, amb les quals es vol prevenir l'abús de poder".

L'abad de Citeaux, en nom del papa, presideix l'acte però cal la confirmació papal *"Immediatament toquen les campanes i s'obren les portes del temple, perquè tothom s'assabenti que hi ha hagut elecció.*

---

² BOTINAS i MONTERO, Elena, CABALEIRO i MANZANEDO, Julia, DURAN i VINYETA, M. dels Àngels (2002). *Les beguines. La Raó il·luminada per Amor*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Pròleg de Teresa Vinyoles i Vidal CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*

³ PIQUER. Abaciologi de Vallbona. DURAN SANPERE *La Torre Pallaresa* 1949 Dóna més detalls de la mateixa monja i dels familiars, en referir-se a l'abadessa Aldonça de Pallarès.

Llavors s'enviava l'acta a Citeaux o al representant de l'Abat general resident a Catalunya i, tan bon punt era arribat el decret de confirmació, es procedia a la benedicció de la prelada". La comunitat pertanyia directament del Papat i no de cap diòcesi o autoritat episcopal.

DIFERENTS TASQUES, DIFERENTS CÀRRECS.

Una carta de la comunitat, escrita en llatí, adreçada al papa Benet XII, l'any 1345 i signada per l'abadessa Elisenda de Copons⁴ demanant autorització per vendre cases, terres improductives o massa llunyanes, a fi de fer front als deutes, ens pot ser il·lustradora. El document anomena una a una les monges, els noms, els cognoms i els càrrecs de cada monja. Per aquest motiu té un valor afegit al de l'objectiu del text, ens manifesta la relació dins de la comunitat. Aquí no esmentarem els noms però si ho farem amb els càrrecs:

priora, sots priora, infermera, hospitalera, cellerera, dues bosseres, pitancera, cantora, sots-cantora, sagristana, sotsportera, sots sagristana, a continuació anomena 43 monges sense càrrec i una juniora.

L'abadessa, a part de guia espiritual de la comunitat era la baronessa de Vallbona, càrrec amb autoritat i poder civil i jurisdiccional que va perviure fins el segle XIX. El nomenament dels batlles, la seva presència testimonial en la defunció de l'abadessa i el ritual de l'oferiment del got d'aigua per part dels batlles el dia de Cap d'Any a la baronessa al "*parladoret de Missenyora*", són mostres del seu poder feudal.

7.- LA LLIBERTAT EN PERILL. EL PLET DE LA CLAUSURA

A partir de les Universitats i de l'entrada del pensament d'Aristòtil i del món greco-romà a la filosofia cristiana imperant, la concepció vers la relació amb les dones va anar canviant negativament i els seus espais de llibertat es van anar reduint. Dins i fora del monestir les dones van perdent poder, tant pel que fa al matrimoni amb la supressió dels esponsalícis i creació del dot tant per casada com per monja. Un procés iniciat al segle XIII amb el *Decretal Periculoso* (s. XIII) va culminar amb el Concili de Trento (1545-1563), imposant la clausura.

Les comunitats s'hi anaren oposant, en reivindicació dels seus espais d'espiritualitat i formes de vida, l'autoritat reial i eclesiàstica els hi posava visitadors per controlar-les. La situació econòmica es va fer greu, segons es detecta en documents del segle XV, alguns nobles o pobles els hi van prenent beneficis de certes propietats. Al mateix segle XV es van tancar deu monestirs femenins, molts eren filials de Vallbona, quatre ho van fer al s. XVI, només van quedar Valldonzella a Barcelona i el de Vallbona. Les condicions eren dures.

Van anar arribant les parets, les reixes, les finestres tancades i les calúmnies, la prohibició de sortir i el torn, l'excomunicació amb l'exterior. A nivell de literatura s'ataca les dones, apareix la misogínia: Eiximenis dirà que tenen manca de seny i de raó. Llull a *Lo Somni* afegirà que s'erren perquè no tenen tanta perfecció com ells. Veus femenines escriuen en defensa de les dones: Cristine de Pizan i sor Isabel de Villena al nostre país. Hi va haver el Renaixement per a les dones?

A Vallbona, la comunitat va cedir part de les construccions monacals per a fer el poble, altres van ser

---

⁴ El Llibre Verd de Pare Jaume Pascual pàg. 164

destruïdes com el cubar pel bisbe de Lleida.

La tomba de l'abadessa Gerònima de Pons d'Icart (1603) al peu de l'entrada a l'església, fora del recinte sagrat i el contingut explicat del procés amb el bisbe a Lo Aranzel⁵ que el consideren la causa de *"la total ruïna d'esta casa i monestir (...) ho tinguen en memoria totes les monges"*

8.- PROBLEMES DEL SEGLE XIX

Als mal de caps ocasionats per les autoritats eclesiàstiques, la comunitat va patir la Guerra del Francès (1809) amb saqueig, por i empresonaments, fins i tot, durant uns mesos, van haver d'abandonar el monestir. Van passar por durant les guerres carlines però el caràcter dialogant i el bon saber fer de l'abadessa Maria Lluïsa Dalmau va aguantar la situació. *Lo parlador de Misenyora tenia la seva funció.* Així va quedar escrit el conflicte a Lo Aranzel:

*"... En estos set anys que durà lo terror, incendi i extermini, varias vegadas va ser este monestir visitat per forsas lliberals, que venien resoltas a saquejar-lo y després pegar-hi foc per tots quatre costats per`la Iltre. Sra. Abadessa, que era d'un gran esperit y de molta finura, sempre ho detingué. Lo primer que procurava era una entrevista amb lo general o gefe superior de la forsa y així com ants de ella tot era fueros, amenassaas, saqueix y blasfèmies, després tot era suavitat y respecte al monestir, Dita senyora, sent ya d'edat molt avançada, contava ya 79 anys, baixà al sepulcre plena de mérits... y el seu bon tino y prudència se deu la salvació del monestir."*⁶

La Desamortització no va fer tancar el monestir, però van acabar de perdre les propietats i cada monja va rebre una pesseta diària, les noves professes no, i *"quedaren reduïdes a la suma pobresa"*

9.- L'ARA I EL DEMÀ

A Vallbona sempre ha viscut la comunitat, fora del parèntesi de la guerra Civil del 1936. Actualment, encara que petita, manté la vida espiritual i el llegat patrimonial. La restauració de l'antic dormitori (l'únic que queda d'un monestir femení a la península) i l'apotecaria li donaran un nou impuls per afrontar el futur.

---

⁵ El Llibre Verd de Pare Jaume Pascual pàg. 223

⁶ El Llibre Verd. pàg. 241

1.- FRAGMENTS DEL *DIRECTORI ESPIRITUAL* DE L'ABADESSA MARIA DE LLÚRIA I DE MAGAROLA (S. XVII)

"... Miraume mare mia, en esta clausura tancada des de la mia infància, com vos en lo temple de Jerusalem, allí amb lo candor de vostra santedat..."

*"Mas germanes religiosas las respectaré a totas com a mares... Miraume, Déu meu, ausenta de ma pàtria, de mos pares y de mos parents, com a Abraham. Miraume circuida de mil enfermetats que ocasionan a ma ànima las inclinacions a las cosas del món..."*⁷

2.- CRIDES DE L'ABADESSA PROHIBINT RONDAR A LES ESCOLANES. 1717

Vallbona es va convertir en un punt d'atracció pels nois joves degut a la quantitat de noies que hi habitaven. Segons Piquer venien estudiants de Lleida i les rondaven cantant serenates de caire amorós, tot fent el ressopó amb gallines.

*"Vuy, als 4 (?) d'abril de l'any 1717, èr manament de la molt lltre. Mi Sra. D^a. Emanuela Cortiada y de Pujal, abadessa del monestir de Ntra. Sra. De Vallbona. Se són fetes unes crides que de aquesta hora en avan noy haze ninguna persona, tocada la primera oració, se atreveusque entrar a les portes del dit monestí sens que alguna senyora lo envie a buscar o ell haze de parlar amb mi Sra., en pena de 4ll. Y que ningun fadrí se atrecesque entra en dita porteria en guitarra... ni ballar, ni cantar com rondan per lo fossar, ni tampoc alguna gallina, y entro en pena de 3 ll. Y les galines perdudes. Guardesi qui gordat, si ha, que amor ni gratia no haurà"*⁸

3.- NOMENAMENT I HOMENATGE DEL BATLLE. 1720

*"Vuy als 19 d'abril de 1720, la molt lltre.... abadessa de Vallbona, anomena y crie batlle per Sa Magesta (que Déu guarde) del lloch y terme de Llorens, a Ramon Bergada, lo qual dit preste sagrats homenatges de mans y boca, segons los Usatges de Catalunya i promet se aportarà bé y llealment ab sos subdits, ab tot orde, sens rancor y mala voluntat (...)"*⁹

4- PARÀGRAFS DE CARTES DE L'ABADESSA MARIA TERESA DE RIQUER DE SABATER ON DEMOSTRA LA SEVA HUMANITAT I GRAN EXPRESSIÓ. (S. XVIII)

Aquesta abadessa va fer escriure la història del monestir El llibre Verd.

"Ja alguns correus ha que demanares notícias de la noia Bujons, (...) ara ho fas dient que una noia molt

---

⁷ PIQUER. Abaciologi

⁸ Abaciologi

⁹ Abaciologi

guapeta y fina, y si fos de pares que apresiasen los fills, los faria molt gotx, pues se mereix tota estimació; és la grandeta, la fan anar molt sensilla, que porta àbit de les Dolors y per gran gala és estiu, li han fet unes falldilles de yndiana ordinaria que les senyores que la tenen cuydaren de comprarlesi así. Pero com la noya es tan donoseta, tot li està bé y apar millor que les demás que porten altres atavios; totes la estiman pero sos pares ne passen poc cuidado, que mai escriuen per saber de sa salut. Són molt desapegats de sa filla... Déu la fase bona”¹⁰ Més endavant van demanar a la família Bujons que, ho vestien bé a la filla ,o la venien a buscar. La van venir a buscar un mestre de minyons i un criat d’acompanyant amb un ruc van anar a Vic i la van tornar més guapa i contenta.

5.- DESCRIPCIÓ D’UNA COMUNITAT CISTERCENCA PER RAIMON LLULL¹¹ AL "LLIBRE D’EVAST E BLANQUERNA",

escrit entre els anys 1274 i 1283, uns anys abans de la promulgació de la “Decretal Periculoso” feta l’any 1298 pel papa Bonifaci VIII.

"Blanquerna m’ha lleixades set dones, les quals vull servir en aquest monestir enfre vosaltres... Pa e aigua deman haver en aquest monestir tots los jorns de ma vida; fugir vull al món ans que em prenga ni m’embarc a ésser serva e sotmesa a les set dones, a les quals no poria tan bé servir, en lo món con en religió. Ma filla -dix l’abadessa a Natana-: bé siats vós venguda. La divinal resplendor ha inluminat vostre coratge... Molt son pagada d’ésser en vostra companyia: mas a demanar me cové lo covent, segons que és acostumat, si vol que jo us reeba en nostra companyia."

Natana anà a l’esgleia pregar la celestial regina que li acaptàs gràcia ab son fill con abadessa e les altres dones la volguessen vestir a l’orde. Dementre que Natana faïa en plorant, sa oració, l’abadessa demanà de consell les dones si volien ni consellaven que reebés Natana.

Totes les dones hageren plaer que Natana fos llur cor. E una dix que Natana era molt rica, e que per sa riquesa vendria molt bé al monestir; mas l’abadessa e les altres dones la reprengueren, e digueren que com hom reb altre en orde, no deu hom haver entenció a les riqueses temporals... La sacristana dix a l’abadessa que hom temptàs algun temps Natana de devoció, ans que la vestís; mas l’abadessa respós que molt hom romanía en orde per vergonya, tant de temps, tro que havia concebuda devoció per la qual amava ésser en religió. Dementre l’abadessa deïa estes paraules, ella tramés a Natana que vengués, cor ella e totes les dones la reebien en llur companyia."

"L’abadessa deïa a Natana si volia encontinent reebre l’hàbit, o si volia estar algun temps en lo monestir, per ço que temptàs l’aspra vida que les dones faïen per donar aflicció al cors, ni si e s’altaria de la captinença no costuma del monestir... Natana volc demantinent l’hàbit, per ço que si sa mare ni sos parents la volien recobrar, que el monestir la pogués a ells defendre, segons son prevelegi".... Dementre

---

¹⁰ Abaciologi

¹¹ Citat per M. OBIOLS BOU a la seva Tesi Doctoral del Monestir de Santa Maria de Valldaura; LLUL, Ramon, *Llibre d’Evast e Blanquerna*. Edicions

que Natana reebia l'hàbit de religió i prometia a conservar les condicions de l'orde, e l'abadessa li donava sa benedicció segons que era acostumat, Nastàsia fo venguda a l'esgleia e cuidà atrobar sa filla Natana: la sirventa li dix que ella era anada ab dues sors al monestir de les dones. Molt fo despegada Nastàsia, eencontinent anà al monestir, e demenà que hom li mostràs sa filla. L'abadessa mostrà Natana a sa mare en l'hàbitde religió. Nastàsia plorà, e menaçà molt fortament con viu sa filla vestida ..."

DE LA PREPARACIÓ, EL CAMÍ, VERS "DE LLETRA E LO CANT" I EL CÀRREC DE SAGRISTANA. EL PROCÉS DE

preparació d'una monja,

"Natana après molt bé de lletra, e après lo cant e l'ofici en breu temps. Tot dia estava en l'esgleia en oració, e ajudava volentera a la sacristana. L'abadessa se pres guarda de qual ofici se pagava pus fortament Natana,... per aço l'abadessa , ab consell de tot lo covent, féu Natana sacristana, dient estes paraules: Natana, hora és que hajats ofici; e cor vos plau molt a veer la creu e l'altar.... per aço vol tot lo covent, e prega , que vós siats sacristana".

MORT DE L'ABADESSA I MÈTODE D'ELECCIÓ DE LA NOVA ABADESSA,

"Dementre l'abadessa era malalta, acord fou emprés, enfre les dones, que demanassen a l'abadessa que les aconsellàs en eléger abadessa après dos dies, cor ella havia mills coneixença de les dones e de llur obediència, que nulla altra dona. Alcunes dones de les millors del monestir pregaren secretament l'abadessa que els assignàs qual dona seria covinent a abadessa. L'abadessa respés dient que segons son vijares, tenia per covinent dona a ésser abadessa sor Natana, cor molt l'havia atrobada tot temps obedient".